

**Informații medico-istorice și de etnografie
medicală în Istoria Banatului Timișan
de Griselini.**

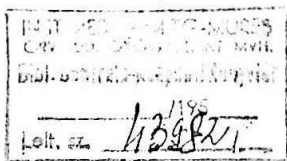

**PENTRU DOCTORAT IN MEDICINA SI CHIRURGIE
PREZENTATA SI SUSTINUTA IN ZIUA DE 1935**

DE

VASILE BRATE

Fost intern al Spitalului de Ortopedie și chirurgie infantilă „Regina Maria” Cluj

23 MAY 2005

UNIVERSITATEA »REGELE FERDINAND I« DIN CLUJ

FACULTATEA DE MEDICINĂ.

DECAN: D-l Profesor Dr. D. MICHAIL.

Profesori:

Clinica stomatologică (agr.)	DI Dr. Aleman I.
Bacteriologie	» » Baroni V.
Istoria medicinei (agr.)	» » Bologa V.
Patologia generală și experimentală	» » Botez A. M.
Clinica oto-rino-laringologică	» » Buzoianu G.
Istologia și embriologia umană	» » Drăgoiu I.
Fiziologia umană (supl.)	» » Drăgoi I.
Semiologie medicală	» » Goia I.
Clinica ginecologică și obstetricală	» » Grigoriu C.
Clinica medicală	» » Hațieganu I.
Medicina legală	» » Kernbach M.
Clinica oftalmologică	» » Michail D.
Clinica neurologică	» » Minea I.
Igiena și Igiena socială	» » Moldovan I.
Radiologia medicală	» » Negru D.
Anatomia descriptivă și topografică	» » Papilian V.
Clinica chirurgicală } Medicina operatoare }	» » Pop A.
Clinica infantilă	» » Popoviciu Gh.
Farmacologia și farmacognozia (supl.)	» » Popoviciu Gh.
Balneologie	» » Sturza M.
Clinica dermato-venerică	» » Tătaru C.
Clinica urologică	» » Teposu E.
Chimia biologică	» » Thomas P.
Clinica psihiatrică	» » Urechia C. I.
Anatomia patologică	» » Vasiliu Titu

JURIUL DE PROMOTIUNE

Președinte: DI Profesor Dr. Bologa V.

Membrii: { " " " Tătaru C.
" " " Teposu E.
" " " Popoviciu Gh.
" " " Kernbach M.

Supleant: DI Docent Dr. Popoviciu Tr.

Introducere

În trecutul nostru medical lucrări medicale în înțeles strict lipsesc până în secolul al XVIII-lea.

De aceea reconstituirea medicinei din Țările românești trebuie să facem apel pentru vremurile mai vechi, la istorici, cronicari, călători, etc., spicuind din scrierile lor tot ceea ce se referă la igiena poporului român, la geografia medicală a pământului românesc, la mediul ambiant, floră și faună a Țărilor noastre, la epidemii și calamități, la obiceiuri și credințe medicale ale țaranului român.

În privința aceasta medico-istoricii noștri de seamă și accidental și istoricii noștri au strâns mult material răslet, dar în nici un caz nu l-au epuizat încă.

Ceea ce lipsește până acum în literatura noastră medico-istorică este strângerea sistematică, după un punct de vedere unitar al materialului de felul acesta.

La Institutul de Istoria Medicinei din Cluj s'a inaugurat mai de mult această operă de documentare, mai ales în tezele cari se lucrează la Institut.

Solicitând dela Dl Prof. Bologa un subiect de teză, Dsa mi-a propus să scot die opera lui Fr. Grisellini, care grație străduințelor Dlui N. Bolocan există astăzi într'o foarte bună traducere românească, toate informațiile cari privesc etnografia medicală și istoria medicinei a Banatului în secolul al XVIII-lea.

În cele ce urmează am făcut acest lucru.

Înainte de a intra în tratarea tezei cred că e util să dau, după Dl Bolocan, câteva informații asupra lui Fr. Grisellini și asupra scrierilor sale cu privire la Banat.

Fr. Grisellini a scris în Timișoara între anii 1774—1777 o istorie a Banatului Timișan. Lucrarea a fost scrisă simultan în limba italiană și germană. În cartea sa el se ocupă foarte mult cu Românii Bănățeni, pe cari îi consideră cei mai numeroși locuitori ai Banatului și de a căror vechime în aceste meleaguri este convins, de asemenea el accentuează înrudirea limbei române cu cea italiană.

Fr. Grisellini fusese învitat în anul 1773 de baronul de Brigido, pe atunci președinte administrativ al Banatului, să se așeze în această

nouă provincie a Austriei. Scopul chemării lui Griselini a fost precis: să studieze Istoria Banatului, să-i alcătuiască harta geografică și să contribuie la organizarea administrativă a sa.

Fr. Griselini se născuse în Veneția în 1717. A studiat teologia, dar s'a străduit în acelaș timp să-și câștige o bogată cultură istorică și științifică.

Lucrările sale de științe naturale sunt multe și valoroase, așa încât Griselini joacă un rol important în istoria științei italiene.

El a stat în relații științifice cu marii naturaliști ai veacului său și a ajuns încă din tinerețe celebru, așa încât multe societăți și academii științifice l-au ales membru. Ca om bătrân, în plină maturitate a activității sale științifice a fost chemat în Banat. A călătorit mult prin această provincie, explorând-o timp de aproape patru ani de zile. După această primă mare campanie de studii el revine iarăș în Banat pe care-l studiază mai departe.

În 1780 opera sa de sinteză, atât în limba germană cât și în cea italiană, „Istoria Banatului Timișan“, apare în Viena, respectiv Veneția.

Această istorie care de fapt este o descriere detaliată a Banatului din toate punctele de vedere științifice, este scrisă în formă de epistole, adresate unor personalități marcante contemporane. Fiecare scrisoare reprezintă un capitol bine încheiat, în care se studiază câte o problemă de istorie, etnografie, istorie naturală, economie, etc. ale Banatului.

Scurt timp după terminarea acestei lucrări importante, Griselini se reintoarce în patria sa Italia, unde însă nu i-a mai fost dat să trăiască mult.

El moare în etate de 66 de ani în 1783 într'un spital din Milano, cu mintea turburată.

Lucrarea sa atât de fundamentală pentru cunoașterea Banatului de odinioară a fost tradusă de Dl. N. Bolocan în limba românească. Ea a apărut sub auspiciile asociației culturale din Banat cu următorul titlu: *Fr. Griselini, Istoria Banatului Timișan*; tradusă de N. Bolocan. București 1927, XVIII + 320 pagini 8° și nouă planșe.

Din această traducere românească am extras informațiile date în teza mea.

I.

Informații de etnografie medicală.

Din scrisoarea a VI-a a părții I-a.

Despre Țigani.

„Celelalte capete mai rafinate adevărat dintre Țigani, oferă leacuri ca medicamente cărora le atribue puteri miraculoase și efecte sigure. Aceste medicamente sau leacuri se compun partea cea mai mare din rădăcini, apoi amulete din aluat nedospit, uscat la aer și pe cari sunt diferite figuri desenate la bunul plac, precum și din anumite mici pietricele mai mult în formă de zgură“... „Aceleaș pietre în formă de zgură, pe cari Țiganii le vând în Banat și despre cari dânșii susțin, că cel ce le poartă e cu noroc în dragoste, la joc, etc. aparțin aceluiaș soi. Am găsit mai multe din ele, pe când am vizitat minele de fier dela Moravița“.

Despre Valahii cari locuiesc în Banat.

Din scrisoarea a VII-a a părții I-a.

„Cocoșai și paralitici se găsesc foarte rareori printre Valahii de ambele sexe; asemenea ciupiți de vărsat nu se văd între ei, și cu atât mai puțin de aceia cari în urma acestei boale să-și fi pierdut vederea. Creșterea lor neartificială, scutește copiii lor de asemenea cusururi.

„Femeile Valahe nu stau cu bărbații lor la masă, ci mânâncă după ce aceștia au terminat, stând mai întotdeauna în picioare și ocupându-se în același timp cu oarecare lucrare casnică. Nici în timpul sarcinei și câteva zile înainte și după naștere, ele nu fac vre-o excepție dela aceasta.

Ele nasc ușor, fără ajutorul moașei; acest serviciu li se face întotdeauna de către mamele sau soacrelor lor. În trei-patru zile după naștere, ele sunt deja în stare a face iarăși față treburilor casnice. Copiii lor nu sunt răsgăiați. După naștere, aceștia sunt scăldați, iarna, în apă caldă, iar vara în apă rece, și pe măsură ce ei cresc, scăldatul se face de două-trei ori pe zi. De scutece sau oarecari fășii, nu se face uz. Leagănul, de care ele se servesc la început, se compune dintr-o bucată de pânză groasă, încadrată într-o ramă de lemn, iar sforile legate de cele patru colțuri, cari se unesc deasupra, sunt atârinate de un cui mare bătut în tavanul camerei de dormit, în așa fel ca mama să poată ține acest fel de leagăn mereu în mișcare și ca să poată adormi copilul, când acesta s'ar deștepta. În timpul zilei, copilul așezat pe o pernă, este pus într-o albă de tei, care se mai întrebunțează și la frământatul pâinei, precum și la spălătul rufelor. În diferite rânduri am întâlnit femei Valahe, cari mergând pe stradă, aveau albia împreună cu copilul, așezat pe cap, iar în același timp mâinile le erau ocupate cu fusul, adică cu torsul. La alte femei am observat, că aveau copilul băgat într-o traistă de lână, care cu ajutorul a două sfori groase era astfel legat în spate, încât trăgând traista pe subsoară, puteau da piept (țâță) copilului, în timpul în care spălau rufe în râu.

„Ele lasă copiii a se țări în pielea goală pe jos, până ce încep singuri să umble, lucru pe care ei îl învață de obicei înainte de a noua, sau cel mai târziu în a zecea lună. Astfel crescuți copiii sunt oțeliți în contra căldurii și frigului; ei arareori se îmbolnăvesc, iar membrele lor dezvoltându-se nestânjinite, ajung mai curând la perfecționare. Pe măsură ce copiii au crescut mai mari, sunt îmbrăcați numai într-o cămașă de pânză groasă, pe care n'o mai schimbă, ci o poartă încontinuu până ce neagră și murdară se rupe în bucăți pe corp. Pe timpul dominațiunii turcești, flăcăii erau lăsați să poarte numai cămașă până în momentul când se însurau, deoarece pe dată ce băieții ar fi purtat izmene, ar fi fost imediat supuși birului. Aceasta se întâmplă mai cu seamă în ținuturile Dunării.”

„În acest timp li-se făcea vaccinarea*) în contra bubatului. Aplicarea vaccinului se făcea în următorul mod: unde se știa, că chiar în sat sau în vecinătate, un copil ar avea vărsatul cel bun, pe care-l numiau „bubatul mare“, se cumpăra materia bubatului dela mama copilului, conform vechiului obicei, pe prețul de un creițar pentru un singur copil, sau de doi sau trei creițari când era vorba de inocularea mai multor copii. Mai întâi se cercetează, dacă bubele sunt de bună sau de rea natură, ceeace ei numesc „bubatul mic“.

*) Greșit tradus! Nu-i vorba de vaccinare, ci de variolizare!

Dacă se constată că bubele sunt de natură bună, atunci se deschide cu un ac o astfel de bubă, care apoi se stoarce într'o cutiuță de lemn tare anume confecționată pentru acest scop, și alergând acasă cu materia câștigată, aceasta se inoculează în diferite feluri. Ei sau toarnă vaccinul pe partea cărnosă a brațului copilului, care urmează a fi inoculat și pe care-l freacă cu o pânză groasă atâta timp, până ce partea respectivă se inflamează, sau produc o mică rană pe aceeași parte a brațului, în care depun o picătură de vaccin, bandajând rana cu o bucată de pânză veche, și cu aceasta totul s'a terminat. Copiii apoi aleargă încoace și încolo, urmând în ceace privește alimentația, viața lor obișnuită. Chiar și când se ivește febra, pe care, în limba lor o numesc „friguri“, ei totuși dorm pe afară, în aer liber; cu toate acestea bubele își fac apariția destul de timpuriu, iar pacienții se restabilesc fără mijloace artificiale. Această maladie nu e niciodată mortală. Asemenea nu se dă o îngrijire mai mare, în cazul când bubele naturale, după cum se întâmplă de multe ori, se ivesc înainte de vaccinare“.

„Valahii postesc Miercu rea și Vinerea; Dumineca și în toate celelalte zile ale săptămânei, ei mănâncă carne, dacă nu e timpul postului. Posturile cele mari le țin foarte strict. Nu numai că se mulțumesc numai cu pâine, fasole, mazare și alte legume, dar unii merg cu înfrânarea atât de departe, încât se îndepărtează de soțiile lor, ba chiar — de orice boală ar fi loviți — nici sânge nu lasă a li-se slobozi. Totuși ei beau vin, bere și rachiu, uneori chiar până la desfrâu, ceace influențează atât de mult asupra sistemului nervos, încât le produce noaptea nădușeli, vise și fel de fel de vedenii urâte, cari la temperamentele mai slabe atrage după sine oftica cea mai teribilă“.

„Intocmai ca la plebea Ungurilor și a celorlalte națiuni ale acestor ținuturi, și printre Valahi s'a lățit legenda vampirilor (strigoilor); încă din tinerețe crescuți în prejudecăți și imaginație prin numita maladie înfierbântată, ei văd cadavrul mortului, pe care în viață l-au cunoscut sau l-au avut de dușman, ieșind din mormânt, simt cum acesta le sugă sângele sau cum îl chinue în alte feluri. După părerea lor, ei cred că numai așa se pot însănătoși, când pretinsul vampir se va desgropa și i-se va înțepa pieptul până în spate, cu un cuțit. Mulți mor în această superstiție, — triste victime ale ignoranței!“ ...

„Soția unui preot, care era foarte expertă în arta boiangeriei, îmi numi diferitele plante, pe cari le întrebuința. Atâta am putut afla, că un *Lycopus* uscat și amestecat cu soluțiune de vitriol (calaican) se poate obține culoarea neagră cu roibă (*rubia sylvatica*) asperula și *galium* se poate vopsi roșu. Că din coaja lemnului căi-

nesc (*Rhamnus chatarticus*) se obține o culoare roșie, iar cu bobیțele acestui lemn se obține o culoare verde. Că din rădăcina uscată și pulverizată a spinului *Berberis* se obține un astfel de roșu, iar din bobیțele acestui spin se obține un frumos galben. Această culoare se mai poate obține și din drobiță (*genista*), din vulturica sau culcușul vacii (*Hieracium*), din drobintă (*Reseda luteola*), din gălbinele (*calendula*), din foi de mesteacăn (*Betula*) și din trieri (*lichen aphtosus*). Că din drobușor (*isotis tinctoria*) și din pălămidă (*serratula*) se obțin două feluri de albastru (vânăt). Și că din *Eupatorium*, din *Lycopodium* și din foi de nuc se obțin culori cafenii“ . . .

„Dacă Valahii nu s'ar devota atât de mult desfrâului băuturilor, apoi desigur că nu li s'ar putea denega lauda frugalității. Pâinea lor, pe care ei o numesc „Mălai“ și care se compune dintr'un amestec de făină de grâu și de porumb, e foarte rău preparată și mai rău coaptă. Mâncările lor obișnuite, sunt foarte simple și se compun din vegetale, pe cari le prepară cu mult usturoi și ceapă, dar cu mai puțină sare. Salata și aluaturile le prepară cu untură de porc, iar în zilele de post cu ulei de in. Ei prădesc o mulțime de găini, rațe, găște și curci, dar mănâncă din ele numai arare ori, când au cele mai mari sărbători. La Crăciun se mănâncă în cele mai sărace familii câte un purcel, iar la Paști un miel, și scovarde (clătite). Ei vând cele mai prețioase pasări de vânat și cei mai buni pești, pe cari îi prind în râuri; pentru dânșii opresc numai vidrele pentru pieile lor prețioase, pe cari le vând. Acelaș lucru îl fac și cu pieile de miel, albe și negre“.

„Oțeliți pentru munca, obișnuți de toate și fără regulă, mândând când mai mult când mai puțin, a umbla în cel mai mare ger cu pieptul gol, a dormi în casă pe scânduri și afară pe pământul gol, a se expune zăpezii și vântului fără a fi acoperiți, decât cu mizerabila lor manta lungă, toate acestea dau Valahului un foarte puternic temperament; ei procreiază mulți copii și ajung în genere, femei și bărbați, la cea mai înaintată vârstă. Aceasta se observă mai cu seamă în ținuturile muntoase. Se văd familii, în cari se găsesc moșnegi de peste 100 ani, printre fii, nepoții și strănepoții lor. Generalului Mercy i-a fost prezentat un Valah din districtul Caransebeșului cu numele Iancu Covin, de 172 și soția s'a Sara de 164 ani. Ambii au trăit împreună în căsnicia lor 147 ani și au murit în anul 1728. Generalul puse să-i picteze, iar tabloul lor îl trimise apoi împăratului Carol VI, care îl așeză în galeria sa de tablouri din Viena“.

„Pe lângă toată longevitatea lor, Valahii totuși nu sunt cruțați de toate boalele. Ei mai cu seamă în tinerețea lor, sunt supuși febrei (frigurilor), care bântue în țară în mod endemic; ei își atrag

asemenea boale prin consumarea peste măsură a băuturilor tari; mulți sunt infectați de boale lumești și râie, fără a mai aminti de acel fel de slăbire (marasmus) de care am mai vorbit cu ocazia vampirilor (strigoilor), care la început e numai o boală închipuită, dar în cele din urmă se transformă într-o adevărată maladie fizică, ducând pe acești nenorociți la moarte sigură“.

„In toate aceste boale ei suferă cât pot și procedează în mod foarte ușuratic; în cele din urmă ei totuși recurg la mijloace de lecuire, pe cari li le prezintă medicina lor națională. Aceasta e numai tradiție și se exercită întotdeauna de femeile bătrâne din familii. Medicina lor se compune din buruene, a căror putere în contra boalei, sunt cunoscute, din superstiție, ca amulete, semne, cuvinte, cari sunt un amestec de expresii sfinte și lumești, vrednice de înfiorat.“

„In cele mai periculoase fierbințeli ale tifosului și chiar și alte erupțiuni, ei obișnuiesc adeseori a irita prin lovituri, tăpile picioarelor, aplicând bolnavului și emplastru de cantaridă pe brațe, la gât și pe ambele părți ale corpului. Când e vorba de friguri intermitente, după ce paroxismul a durat trei-patru zile, ei se servesc cu bun succes de un ceai (decvet) de buruiene și rădăcini. Când își simt stomacul încărcat, atunci ei se servesc de niște buruene, cari provoacă vărsarea. In asemenea cazuri băutura lor este apa rece, sau un decort de buruiănă „cinci coade“ (Aquilegia) sau de Vitis idaeae. In contra disenteriei ei mănâncă boabe de Berberis și atârnă bolnavului ca amulet, abligeană (calamus adulterimus). In contra durerii de stomac, ei găsesc de bun, decoctul de pelin (absynthium), această plantă se află pretutindeni în abundență. In contra junghiului ei întrebuițează edera (hedera). Pentru calmarea durerilor colice, se dă un clistir din foi de tutun; decoctul acestei plante se mai întrebuițează atât pentru distrugerea păduchilor, cât și pentru vindecarea râiei. La dureri de stomac ei aplică un sac de lână cu ovăz bine încălzit. Usturoiul disolvat în vin sau rachie servește în contra gazelor din stomac, durerile colice și stărilor isterice. Rădăcina de Lopathum fiartă în apă și amestecată cu exeremente de găină, ca emplastru trebuie să alunge râia. Despre procederea lor la inocularea vaccinului, am relatat deja și trebuie numai să mai adaog, că decoctul de Foeniculum se întrebuițează ca prezervativ pentru ochii celor ce bubează. Abcesele, când le fac coapte cu ajutorul unui emplastru de miere de stup fiartă cu ceapă, sau cu foi de nalbă pisată, ei obișnuiesc să le deschidă după împrejurări, cu un instrument tăios, sau înțepător. La răni puroioase, toată metoda vindecării se mărginește în spălatură cât mai deasă cu decoctul plantei Alchimilla și altor plante miraculoase. Ambele sexe, când sunt infectate de boale lumești (siphilis) își cumpără dela Timișoara

chinovar (cinobaris) și după ce-l aruncă pe jăratec, își țin capul deasupra fumului ce se ridică; prin aceasta se provoacă curgerea salivei, în cursul căreia și chiar la încetate, ei întrebuițează decoctul de merișor (Buxus). Acesta este Guaiacum-ul Valahilor, așa precum se servesc de mlădițele caprifoiului (caprifolium) în loc de sarsaparila. Deoarece ei la această boală nu observă dieta necesară nici nu evită mâncările obișnuite și băutura și nici nu întrerup posturile, ei numai arareori se pot vindeca, așa că un mare număr al conaționalilor lor, atât sexul masculin, cât și cel femenin, este infectat de această otravă.“

„Toate părțile plantei „sulița“ (Solanum dulcamara) se întrebuițează în medicina Valahilor; mai cu seamă boabele, cari uscate și pulverizate, sunt leacurile principale pentru boalele cronice și desperate. Acest praf, circa câte un dram, disolvat în rachiu, vin sau bere, era băut de ei, cu mult curaj. Turbarea, nebunia și cele mai groaznice convulsii, sunt consecințele la cari se poate aștepta dela acest leac eroic; dacă însă temperamentul e destul de tare ca să poată rezista otrăvii fără ca moartea să fi urmat, atunci bolnavul cade într'un foarte greu și adânc somn și într'o nădușală excesivă, cari semne le consideră ca un bun semn al viitoarei însănătoșiri. Trebuie să recunoaștem că, cine a fost atât de norocos ca să poată supraviețui această cură, acela și-a câștigat sănătatea printr'un foarte simplu leac. Poate că acest procedeu merită atențiunea și încercările renumiților medici practicieni cari în timpurile noastre se străduiesc a descoperi puterea vindecătoare a cucutei (cicuta), a plantei aconitum napellus, a plantei arnica doricum și altor otrăvuri, îmbogățind cu aceste plante medicina noastră.“*)

„In districtele Caransebeș, Mehadia, precum și în Almaj și Clisura, Valahii se servesc cu mare încredere de apele salutare ale băilor calde dela Mehadia, în cele mai periculoase și înrădăcinate

---

*) „Nu atât planta în sine, cât modul neîndemănat cu care Valahii se servesc de ea, este primejdiaasă, deoarece în cele mai multe cazuri ei întrebuițează foile pulverizate cari sunt partea cea mai otrăvitoare. Intr'o scrisoare către redactorii lui „Journal Encyclopédique“ Tom. VII, Part. I. Année 1775, pag. 129, se găsesc observări asupra întrebuițării plantei Solanum scandeus, sau Dulcamara, la toate felurile de reumatisme și este recomandată în deosebi. Dl Enric Fonquent introduse întrebuițarea ei în spitalul militar din Montpellier, iar fericitul rezultat, cu care el prescria în cele mai grele cazuri de boale cronice nu numai dulcamara, ci și alte plante otrăvitoare, îmbărbătă pe Dl Pignot să încerce asemenea cu dulcamara. El o găsi de bun efect pentru reumatisme învechite și umflături; această plantă se dovedi folositoare pentru toate felurile de reumatisme, nu mai puțin la durerile de piept intensive, ale fetelor, când

boale. Ei sosesc la băi, de obicei, Sâmbătă seara, intră în aceeași seară în baie, femei și bărbați, amestecați între ei, stau în apă 1—2 ore și cu toată apa fierbinte, ei se cufundă în ea până în piept. Ei dorm pe loc înveliți în mantale și după ce a doua zi dimineața au făcut încă odată baie, au asodat și au luat masa, se întorc iarăși la casele lor; afară de cazurile când au răni, din pricina cărora sunt siliți a întrebuița băile timp mai îndelungat. Aceasta este cura de băi a Valahilor, — tradiție și experiență, o altă instrucție ei n'au avut niciodată.“

„După multe greutăți, atâta am putut și eu să aflu despre medicina acestui popor.“

„Cu temperamentul lor sănătos, — numai de nu s'ar devota desfrâului — ei scapă de cele mai multe boale, cărora omul este supus, din copii sănătoși, ei devin flăcăi voinici și bărbați puternici și oțeliți. Căsătoria pare a fi o necesitate la ei. Intr'adevăr, că printre mirenii acestui popor, foarte puțini se găsesc necăsătoriți; când le moare prima soție, ei întotdeauna se căsătoresc a doua oară, arareori a treia oară, lucru pe care preoții lor numai cu greu îl permit. Preoții însă, devenind odată văduvi, nu se mai pot recăsători.“

li se oprește menstruația; o mai prescria și în contra nădufului cu tușă, când într'adevăr era de temut idropsia de piept. Wehrhof recomandă decoctul ei cu sirop de mac în contra ofticeii. Sauvages și de Linné o dau drept calmant la boalele venerice. S'a observat, că cel mai sigur mod de a o da e următorul: după ce cotoarele proaspete au fost eliberate de frunze, flori și de boabe, și după ce au fost strivite și pisate în ceva, ele se iau în una, sau una și jumătate drachmă și se fierb într'un litru de apă până ce apa scade la jumătate, apoi această apă se împarte în două părți egale, din cari una se ia dimineața cu tot atâta lapte fără smântână, iar cealaltă seara, cu sau fără lapte. O dosă mai mare n'are succes decât continuând cu 1½ drachmă până a sfârșitul curei. La unele persoane și anume fără deosebire de temperament, a produs și un fel de amețală trecătoare.“

II.

Alte știri medico-istorice la Griselini.

Apele minerale ale Banatului.

(Rezumat din scrisoarea a XI-a a părții a II-a.)

Istoricii celor mai vechi timpuri, ne semnaleză existența pe pământul Banatului a unor izvoare a căror apă prin substanțele pe cari le conține, aveau miraculosul dar al tămăduirii. Valoarea lor a fost cunoscută cu multe secole înainte, fără ca totuș ele să fi fost întrebuințate cu sisteme și pentru scopuri bine definite. Se cunoșteau încă din vechime, efectele unora dintre izvoarele de apă minerală, și istoria Romanilor pe aceste plaiuri accentuiază existența unor ape cu efect purgativ, ca și existența altora cari puteau produce moartea vietăților mai mici. Mai sunt apoi menționate și alte izvoare, ale căror ape aveau darul să vindece râia și multe alte boli de piele. Se amintesc apoi izvoare în districtul Oraviței, a cărui apă avea un gust amar și puțin sărat. În regiunea Balta Sărată există un alt izvor a cărui apă avea un gust acru și puțin amar. Deși încă din timpuri străvechi s'au observat particularitățile și efectele multora din aceste izvoare, prea puține au fost acelea cărora să li se fi dat o atențiune specială. Existența altora pur și simplu, n'au putut stărui nici un interes pentru ele.

Dintre toate izvoarele cunoscute hegemonia a fost cucerită de băile calde dela Mehadia. Localitatea a fost cunoscută pe timpul Romanilor, sub denumirea de „Ad aquas“ iar băile propriu zise purtau numele de băile lui Hercule. Aceasta numire mitologică a acestor băi își are obârșia în credința că toate băile cari au ca efect întărirea fizicului omenesc, sunt binecuvântate și sfințite de legendarul Hercule. În special băile calde purtau numirea lui Hercule, asemenea numiri găsindu-se pentru băi similare în Sicilia, Campania, insula Euboea etc.

Un fapt incontestabil este, că acestor băi li-s'a dat o destul de mare importanță, încă din primele timpuri ale stăpânirii romane în Dacia ripensis. Dovada pentru această afirmațiune ne-o servește faptul, că în regiunea acestor băi se văd și astăzi urmele unor construcții de amenajare. În special pe la anul 1736 când contele Hamilton procedase la reconstruirea acestei băi, a descoperit nenumărate medalii și monede precum și pietre, pe cari erau încrustate numele unor distinse familii romane, ceea ce denotă că în preajma acestei stațiuni balneare a petrecut o bună parte din elita romană a Daciei. Printre aceste obiecte, vrednice de remarcat sunt numeroasele altare și table cu inscripțiuni semnificative. Pe cele mai multe dintre ele sunt gravate expresiuni de adorație față de Hercule care este numit Sanctus Invictus, Augustus, și Solutifer. Unele din aceste table sunt dedicate apoi Hygiei, lui Aesculap și zeiței Venus, zeilor celor mai buni, aceia a izvoarelor și apelor.

Fapt bine stabilit este că aceste băi sub raportul lor curativ erau bine cunoscute din cele mai vechi timpuri. Ele nu erau vizitate numai de locuitorii provinciei, ci vizitatorii alergau din îndepărtări, deși drumurile nu ofereau condiții prea comode de călătorie. Ținutul în care se găsesc băile este de frumusețe sălbatecă. El e format dintr'o vale lungă, prin care râul Cerna își poartă murmurul și apele cristaline. În această regiune se găsesc un grup de munți din cari țâșnesc izvoarele apelor minerale, pe o mare suprafață.

Cităm unele pasagi din Griselini, în traducerea d-lui Bolocan:

„Mai întâi când dealungul malului, râului Cerna, urmărind drumul dela Mehadia spre această vale, ajungem la baia Francezilor, numită astfel de pe urma puterilor vindecătoare ce se atribuie în vindecarea boalelor venerice.“

„Aproape în fața acestei băi, izvoarește dintr'un mic izvor, baia de ochi. De-aici ajungem la un izvor rece cu apă curată și pe cealaltă parte se află al doilea izvor mare pentru ochi și la o mică depărtare s'a descoperit baia de var. Baia articulară de asudare e o mică peșteră mai mult spre stânga, din care vindecă durerile articulare. Încă o altă baie articulară de asudare, care are acelaș efect se află la o îndepărtare de numai câțiva pași.“

Trecând pe malul stâng al râului, găsim după acelaș autor „baia de friguri și de umflătură“ „baia de șindrilă“, numită așa după acoperișul de șindrilă, apoi baia hoților, fiind în imediata apropiere a muntelui Hoților. Studiul abatelui Griselini continuă apoi în felul următor:

„I. În timpuri umede când se topește zăpada, câteva din aceste băi precum și apele din Cerna se umflă foarte mult, iar în timp de secetă ele scad asemenea foarte mult.

2. Mai sunt altele cari pe orice vreme au aceeași cantitate de apă.
 3. Baia de friguri se vede sărind în sus peste linia orizontală a găurei din care izbucnește isvorul, și astfel de ape săritoare se văd și în Cerna, sărind de multe ori chiar peste un cot dela nivelul apei, ceea ce este dovadă sigură, că isvorul este cu mult mai adânc decât albia râului.

4. Toate aceste izvoare sunt curate și clare ca și cristalul, numai singură baia de var (Kalkbad) care este acoperită, pare albicioasă de culoarea laptelui.

5. Toate aceste ape au un gust sărat-amar, fiind purgative când le bei peste măsură.

6. Ele respiră un miros de sulf, care la unele e mai puternic, iar la altele mai slab, mai cu seamă în timpul, în care ne servim de bae.

7. Acelaș miros persistă mult timp în rufărie, chiar și când aceasta s'a uscat, mai cu seamă în baia de șindrilă.

8. Baia articulară depune flori de sulf la gaura de unde țâșnește isvorul, precum și pe solul stâncei pe unde trece, înainte de a cădea în colector.

9. Flori asemănătoare de sulf se văd și la gaura de asudat mai ales pe pereți, despicăturile din care se înalță aburul. Acelaș lucru se poate observa și la baia Hoților pe mica boltitură a găurii din creștet din care asemenea iese abur, și dedesubtul căreia în adâncime clocotește apa.

10. Aurul și argintul când este expus mai cu seamă aburului puternic al celor două despicături, se strică și înegrește. Aceste băi au atras atenția asupra lor, mai cu seamă prin temperatura înaltă a apelor."

În ce privește gradul acestei temperaturi suntem în posesiunea unor tabele indicatoare destul de elocvente.

Dintre aceste amintim o tabelă făcută de Griselini după măsurături proprii în anul 1776.

		Fahrenheit	Reaumur
1. Baia șindrilă	— — — — —	100 gr.	35 gr.
2. Baia Hoților	— — — — —	112 „	36 „
3. Baia articulară de asudat	— — — — —	119 „	39 „
4. Baia articulară	— — — — —	119 „	39 „
5. Baia de var	— — — — —	99 „	30 „
6. Baia mai mare de ochi	— — — — —	112 „	36 „
7. Baia mică de ochi	— — — — —	112 „	36 „
8. Baia de friguri	— — — — —	117 „	38 „
9. Baia de umflături	— — — — —	118 „	38 „
10. Baia Francezilor	— — — — —	96 „	28½ gr.

Aceste ape au fost supuse chiar în vremea lui Griselini unor minuțioase cercetări, pentru a găsi și explica natura lor chimică. Cercetări mai amănunțite au fost făcute de von Krautz. El a cules apă în sticle, bine sigilate și le-a analizat în laboratorul său din Viena, Dăm mai jos concluziunile la cari a ajuns acest vestit balneolog în urma cercetărilor făcute.

„1.) Nu ne putem îndoi, că toate aceste ape, judecând după compoziția lor, sunt la fel; 2) Dacă există o deosebire ea se poate observa mai cu seamă în aceea, ca baia Francezilor și cea de var, dau invederat, cristale salenitice cari numai cu greu se pot obține din ambele băi de ochi, din baia de șindrilă și din baia Hoților, pe când isvoarele băilor articulare nu dau deloc asemenea cristali; 3) Deaceea nu putem presupune o mare deosebire în așa de mici cantități, încât nu se poate lua în considerare și nici măcar după greutate nu se poate determina; 4) Fierul s'a așezat pe fund în cantități mici, dar totuși mai mult decât selenitul; 5) Din cecece se invederează lămurit calitatea naturală a acestor ape, experiența învățându-ne că aceste compoziții sunt un abur subtil și volatil, care este legat cu puțin pământ calcaros și multă sare de gătit, care în cele mai multe cazuri este calcaroasă, căci după cum am mai spus selenitul nu se ia în considerare.“

În afară de această analiză, avem alte analize făcute în acele vremuri chiar la fața locului. Acestea din urmă au marele avantaj că sunt făcute cu apa proaspătă și nealterată de mișcarea unei lungi călătorii. Aceste analize au constatat că în toate isvoarele există mari cantități de sare de bucătărie și că în nici unul dintre isvoare nu lipsește selenitul. Aceste isvoare emană un miros sulfuros, cecece denotă existența sulfului în diferitele lui forme.

Importanța lor a fost arhicunoscută din timpuri foarte vechi, și nenumărați bolnavi recunosc acestor băi meritul de-a fi salvați de afecțiunile de cari sufereau. Recunoscându-se importanța reală a acestor isvoare cari prin compoziția lor au efecte curative de prim ordin, băile au luat desvoltarea mare sub care sunt cunoscute.

Musca columbacă.

(Rezumat din p II., scrisoarea XII. a „Istoriei“ lui Griselini).

Printre numeroasele bogății cu cari natura a înzestrat Banatul, vrednic de amintit este faptul, că printre cele mai importante dintre ele se situează animalele domestice de pe întreg cuprinsul provinciei.

Satul acoperit cu erburi nesfârșite, izvoarele dese, și multe dintre ele puțin sărate, au încurajat creșterea vitelor cari în scurt timp au devenit pentru locuitorii provinciei un important izvor de câștig. Inceputul cu încetul aceste îndeletniciri, s'au infiltrat în firea crescătorilor de vite, ei dând un contingent destul de mare dintre producătorii Banatului. Cai, oi, vite cornute, porci, păsări, etc., totul se găsește aici cu prisosință și apropiat de rasele pure ale acestor animale. Totul este prielnic pentru crescătorile de vite pe aceste meleaguri. Singură musca columbacă este aceea care face pagube mari în acest capital al Bănățenilor.

Aceste muște sunt și ele semnalate cu multe sute de ani înainte. Asupra originii lor s'au emis nenumărate teorii, începând cu legendele, după cari aceste muște ar ieși din capul balaurului omorât de Hercule, și închis în peștera unui munte și terminând cu teoriile dominate de un spirit științific, prin care s'au încercat studierea acestor vătămătoare insecte.

Musca columbacă apare asupra pământului Banatului, în două epoci ale anului. Prima serie își face apariția între 20—25 Aprilie, iar a doua invazie a lor are loc cam prin 15 Mai. Evident că sunt și excepții de câteva zile în ce privește regularitatea acestor apariții, dar în linii generale, cam acesta era timpul în care erau semnalate.

S'au botezat aceste muște cu numele de „columbacă“ fiindcă ele apăreau dintr'o regiune în partea stângă a Dunării, numită Columbaș. Ele apăreau în roiuri atât de dense încât făceau impresia unui strat gros de fum, sau chiar al unui nor adevărat. Se împrăștia apoi cu o repeziciune uimitoare asupra câmpurilor, atacând atât vitele cât și pe oamenii cari le cădeau în cale. Pentru vite în special, ele însemnau un dușman nemilos, care nu cruța decât arareori vita atacată. Musca columbacă se așează în mii de bucăți mai cu seamă pe pielea mai puțin păroasă a animalului. Ele pătrund în cavitățile naturale ca: gură, nas, ochi și organe genitale, producând prin înțepăturile lor: dureri cari înebuneau și omorau vitele. Pagubele create în acest fel locuitorilor, erau foarte mari și greu de suportat. Din acest motiv oamenii au recurs la felurite mijloace pentru a putea preveni atacurile acestor insecte. Astfel crescătorii de vite, ca de altfel toți țărani, împrăjiau staulul și grajdurile vitelor cu focuri de gunoae, știut fiind că musca columbacă nu se împacă cu fumul. Vitele erau scoase la păscut în special noaptea și erau unse cu fel de fel de alifii. Și din acest punct de vedere locuitorii Banatului dovedeau multă pricepere.

„Prin ploi și vânturi puternice ele se împrăștie, scurtându-li-se astfel, firul vieții. În acest caz, pagubele pricinuite de ele în cursul primelor două apariții, sunt mai puțin însemnate. Dacă însă primă-

vara și începutul verii sunt secetoase și dacă în acest timp băntue vânturi domoale din spre răsărit, atunci ele își împrăștie trecerea în nenumărate colonii peste Orșova, Cerneți, Vidin și Nicopole pe teritor turcesc, iar pe de altă parte ele cutreeră trei județe ale Banatului și anume: Uipalanka, Mehadia și Vârșeu. E o minune a provinciei cerești că sborul și pustiirile lor nu se întind și mai departe.“

„Până în acest moment nu s'a descoperit alt mijloc de apărare în contra acestui flagel, decât a aprinde focuri mari de paie în timpul în care insectele încep a-și face apariția, și a uda părțile corpului pe cari se așează mai mult aceste insecte cu o apă în care s'a fiert buruiana pelinului. Fumul are darul a le împrăștia și goni, iar la mirosul aspru și pronunțat al pelinului, ele nu pot rezista. Trebuie să ne mirăm, când vedem cu ce grabă, — se adună biete animale — lipsite de lumina rațiunii — în stoluri împrejurul focurilor spre a se apăra de impetuosul atac al acestor muște.“

„În lunile de toamnă ale anului 1776 am putut observa în toată voia aceste muște, atât cu ochiul liber, cât și înarmat cu lupa, văzând pe capul lor câte două antene. Intre ele se află un mic ghimpe, care le servește de gură sau de bot, fiindcă nu au altă deschizătură. Spatele lor este negricios și puțin păros, iar abdomenul alb. De acesta sunt legate șase picioare dintre cari primele două sunt scurte, cele din mijloc ceva mai lungi, iar cele dindărăt sunt cele mai lungi. Ele posedă numai două aripi cu piele, și vâni, de fiecare parte câte una, iar din jos au un mic apendice de culoare cenușie și destul de transparent. În imediată legătură cu abdomenul și cu spatele, ele au unsprezece inele minuscule de culoarea plumbului, cari formează partea dindărăt a întregului lor corp. Fiecare din aceste inele este înfășurat cu câte un fir, sau un cerc minuscul. Am spus deja, că aceste muște sunt ceva mai mari decât cei mai mici țintari.“

„De sigur că e foarte interesant, după cum am mai amintit și mai sus, că strechea columbică numai rare ori își întinde sborul la o mare îndepărtare, că durata vieții ei este atât de scurtă și cari prin vânturi și ploii se scurtează și mai mult. Înțeleptul autor al naturii, a împărțit bunul și răul într'o proporție dreaptă.“

Incheiere.

În lucrarea lui Grisellini găsim în scrisorile VI și VII din partea întâia și XI și XII din partea a doua o seamă de informații, cari interesează pe medicul istoric.

Mai importante sunt cele cari se referă la igiena și medicina populară a Românilor bănățeni. În sărăcia de informații din trecut, în privința aceasta este pentru noi de cea mai mare importanță de a ști cari erau condițiile de trai, alimentația, etc., ale Românilor de acum 150 de ani. Văzând informațiile lui Grisellini putem constata, că înafară de o notă de primitivitate mai accentuată nu s'a modificat mult viața țaranului român.

Având în vedere faptul că, cunoștințele noastre despre medicina populară românească se bazează aproape exclusiv pe culegeri folclorice din vremurile moderne, informațiile medico-etnografice din Grisellini sunt deosebit de importante. Putem din ele să verificăm din nou conservatismul extraordinar al babelor, cari se ocupă cu tămăduirea boalelor. Aproape aceleași procedee ca și azi! Pe când informațiile pur folclorice (de exemplu despre descântece) sunt din nenorocire foarte incomplete la Grisellini, datele despre terapeuica reală sunt bogate. Vedem din ele că Românii cunoșteau atunci ca și azi o mulțime de plante medicinale, cari reprezintă valori terapeutice reale. Deosebit de importantă este informația asupra felului cum Bănățenii inoculau în mod preventiv variola (la acest loc trebuie să remarcăm o eroare fundamentală a traducătorului, care vorbește despre vaccinare când de fapt e vorba de variolisare). Vedem că Bănățenii foloseau un procedeu profilactic, care le-a fost adus probabil din Orient, din timpuri străvechi, de când știința medicală a ajuns mult mai târziu să-l aplice. De altcum asupra variolisării descrisă la Bănățeni de Grisellini au insistat mai de mult D-nii Prof. Dr. Gh. Popoviciu, Prof. Dr. V. Bologa și Dr. I. Ursan.

Informații asupra băilor Herculane și celelalte ape ale Banatului, ca și cele despre musca columbacă sunt deasemenea importante din punct de vedere medico-istoric. Capitolul despre musca columbacă, deși conține unele erori grosolane, trebuie considerat ca prima descriere științifică completă a acestui flagel.

Concluzii.

1. In opera abatelui Fr. Griselini despre Istoria Banatului Timișan, publicată după studii la fața locului în 1780, se găsesc o seamă de descrieri de cea mai mare importanță pentru istoria medicinei românești.

2. Cea mai importantă parte este cea despre igiena și medicina populară din Banat. Ea ne permite o reconstituire din punct de vedere medical al felului de trai al țărănilor români și cunoașterea etnografiei medicale românești cu aproape 200 de ani în urmă.

3. In alte două scrisori este vorba de istoricul băilor Herculanene și despre ravagiile muștei columbace.

Văzută și bună de imprimat.

Decanul Facultății :

(ss) Prof. Dr. D. Michail.

Președintele tezei:

(ss) Prof. Dr. V. Bologa.